

SZÁZÖTVEN ÉV A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

A Kiegyezés táján egy magyarországi angol utazó azt találta, hogy miközben Nyugat-Európában az intézményeket, Kelet-Európában a személyiségeket becsülik nagyra, és tartják tiszteletben. Ez ugyan sok tekintetben helytálló megfigyelés, nagy nemzeti intézményeink közül mégis többnek is tartósnak bizonyult a becsülete. Kevés ilyen intézményünk van, ezek a 19. században eresztettek gyökeret, s némelyik – ha úgy vesszük – századokon át máig ívelő életutat mondhat magáénak. Ha ezek nyomát keressük, a nemzetté válás magyar útja rajzolódik ki. Útjelzői a Magyar Nemzeti Múzeum (1802), a Magyar Tudományos Akadémia (1827), a Nemzeti Színház (1837), a [Budapesti] Filharmóniai Társaság Zenekara (1853), a Magyar Történelmi Társulat (1867), a [z Országos Magyar Királyi] Zeneakadémia (1875), a Magyar Országos Levéltár (1875), a Magyar Távirati Iroda (1881), a Magyar Vöröskereszt (1881), a [Magyar Királyi] Operaház (1884). Valamennyit abból a nemzeti öntudattal Európa szerte büszkén fellépő évszázadból örököltük meg, amelyből egyik legrégebbi, folyamatosan működő magyar folyóiratként a Történelmi Társulat közlönyét, a *Századokat* is (1867). Ez az időszak más, máig működő folyóiratokat is útnak indított, így a *Keresztény Magvetőt* (1861), az *Unitárius Közönyt* (1888). De történelmi lapjaink közül ez jelenik meg a legrégebben, és ami magyar földön nagy ritkaság: folyamatosan. Az, hogy az *Universitas Hungariae*, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem 1635 óta folyamatosan működik, már-már csodaszámba megy.

Kiemelkedő történetírónk, a '48–49-es forradalom és szabadságharc utáni bujdosásából éppen hazatért Horváth Mihály, a Társulat ekkor még ideiglenes elnökeként fogadalmat tett: „gyarapítani részünkről is az igazságnak és társulásnak, a szabadságnak és miveltségnek ama gazdag örökségét, melyet a multtól vettünk, és hatványozva szállítani át a jövőre, mint olyatén adalékot a mi részünkről, mely a mi mulékony létünket a nemzetünk, fajunk valamennyi nemzedékeit átövező lánczhoz kösse. Fogjuk-e pedig e kötelmünket másként teljesíthetni, mint ha a letűnt nemzedékek életének s munkásságának minden mozzanatait felkutatjuk és a történelmi ítézet világánál részletezzük s osztályozzuk;

hogy ekként nemzetünk multjának minden elemeit összegyűjtven és rendezven, oly történelmét irhassuk meg nemzetünknek, mely ennek hűséges képe legyen a szellemi és anyagi, társadalmi és politikai munkásságban egyaránt?”

A *Századok* ma is azon munkálkodik, hogy Horváth Mihály fogadalmát valóra váltsa, szép szavait mai tartalommal töltsse meg. Mi a feladata ma egy tudományos folyóiratnak, amely a magyar történelem magyar nyelvű művelésének zászlaját tűzi ki 150 éves homlokzatára? Kinek írunk mi magyarul a nemzeti történelemről? Mi a mi folyóiratunk küldetése ma, s olyan-e az, melyet akár újabb 150 évre is érvényesnek gondolhatunk?

Az elmúlt másfélszáz évben nemcsak világháborúk és politikai forradalmak, új országhatárok és állandóan változó nemzetközi környezet, egyre újabb gazdasági és társadalmi fordulatok, elborzasztó kataklizmák és nyomorúságok, új technológiák és kommunikációs formák változtatták meg azt a közeget, amelyben Magyarországon történelmet írnak. A *Századok* régi kötetei – 1867–2014 közötti teljes anyaga – 142 ezer oldalon mindenki számára hiánytalanul hozzáférhető az *Arcanum Digitális Tudománytár* jóvoltából. Honlapunkon: www.szazadok.hu (melyet az utóbbi tíz évben közel 83 ezren töltöttek le) ott van minden, amit ennek a jelentős orgánumnak a múltjáról tudni lehet és érdemes. A *Századok* történelméről az évtizedek során számos tanulmányt tettünk közzé.

A jubileum alkalmával legyen szabad nem a múlttal, hanem a jelennel és a jövővel foglalkoznom, s hozzá nemzetközi keretben.

A mi mai *Századokunk* a hazai emlékezetpolitika egyik fontos alakítója. Türelmesen igyekszik bánni a történelemről vallott felfogásokkal, történelmekben és nem egységes nemzeti narratívában gondolkodik, befoglaló és meg-megújuló formát kínál különféle elméleteket különféle módszerekkel követő történetíróknak, akik a magyar századok titkait és tanulságait igyekeznek felszínre hozni. Hitelesek igyekszünk lenni, szerzőink változatlanul csak a pontosan megjelölt források alapján rajzolják meg történelmünk egyre gazdagodó képét. A *Századok* nem propagandát üz, nem kerget politikai vagy üzleti célokat, nem egy vagy más csoport, műhely, érdek, politikai párt szolgálója. Célja – számról számra, fejezetről fejezetre, korszakról korszakra, személyiségről személyiségre araszolva – a nemzeti történelem országos hatókörű kutatása nemzetközi keretben, új kutatási eredmények felmutatása, a történelem tudományának szolgálata. Ám ezt a nemzeti történelmet a lehető legszélesebben értjük: a mindenkori Magyarországról vagy annak kapcsolatairól, képéről, az országunkat ért történelmi hatásokról írott munkákat közöljük hazai és külföldön élő magyar szerzők tollából, és külföldiekéből is. Magyarországi társlapjaink magas színvonalon osztoznak feladatainkon.

A *Századok* eme ünnepi, évfordulós számát előkészítve e nyáron megkérdeztük egy sor külföldi pályatársunkat, hogy mit gondolnak ma a történelmi folyóiratok feladatáról. Jubileumunkhoz szívélyesen gratuláló kísérőlevelekhez

csatolva olykor kisebb tanulmánnyal felérő válaszokat kaptunk, melyeket teljes terjedelmükben jövőre, új évfolyamunk élén közlünk majd.

Az új technológiák kihívására eltérő reakciókat adnak világszerte, de a történelmi folyóiratok feladatáról lényegében ugyanazt vallják, mint amit mi is gondolunk. „Munkánk során ugyanazt tekintjük első számú küldetésünknek, mint eddig is, ez pedig a lehető legfrissebb, legújítóbb szellemű tudományos kutatások közzététele.” – írja az 1884-ben alapított Amerikai Történelmi Társulat lapjának, az *American Historical Review*-nak mostani szerkesztője, Robert A. Schneider, az Indiana Egyetem professzora, aki egyik kérdésünkre („*Hogyan látja a történelemtudományi folyóiratok szerepét és jövőjét a digitális korban?*”) felelve így folytatja válaszáat: „A történelemtudományi folyóiratok feladata a digitális érában továbbra is változatlan: elsődleges fórumot biztosítani a történelemtudomány területén az alapvető fontosságú munkásságok bemutatásához és terjesztéséhez minden szinten, elsősorban természetesen a szakma számára. Mindössze annyi változott – és ez a változás mindenképpen üdvözlendő –, hogy a folyóiratok immár jóval szélesebb közönséghez juthatnak el. Korábban soha nem tudott ennyi ember (legyen az diák, hivatásos történész vagy laikus olvasó) ilyen könnyen ilyen sok műhöz hozzáférni. Természetesen itt nem csak a legfrissebb kutatási eredményekre gondolok. Talán ennél is lényegesebb, hogy napjainkban – a JSTOR-nak és más hasonló portáloknak köszönhetően – digitális formában is hozzáférhetővé vált a régebbi tanulmányok és egyéb archív tartalmak óriási korpusza. Ezzel szemben a jövő már bizonytalanabb, ugyanis minél több olvasó fér hozzá a folyóirat-tartalmakhoz digitálisan az egyes cikkek szintjén, annál inkább szem elől vesz az adott tartalom valódi forrása, vagyis a folyóirat maga. A digitális hozzáféréssel hajlamosak vagyunk a tartalmat mintegy kiragadni az azt életető kontextusból, amely nem más, mint maga a folyóirat. Márpedig ha nem vagyunk tisztában egy tanulmány eredeti közegével, akkor joggal tarthatunk attól, hogy a folyóiratnak mint olyanak a támogatottsága csorbát szenved. No meg ott van a nyílt hozzáférést, vagyis a folyóiratok ingyenes terjesztését szorgalmazó mozgalom. Ez a törekvés jöllehet több szempontból is dicséretes, ugyanakkor könnyen veszélybe sodorhatja azokat a folyóiratokat, melyek működképessége komoly anyagi háttérrel feltételez.”

Ugyanerre a kérdésre higgadtan mérlegelő és számunkra is ígéretes választ kaptunk Koppenhágából, ahol az ottani egyetem tanárai, Sebastian Olden-Jørgensen és Jes Fabricius Møller szerkesztik Dánia legrégebbi történelmi folyóiratát, a *Historisk Tidsskrift*-et. A Magyarországhoz képest fele akkoránál is kisebb Dán Királyságnak ma 5,7 millió lakosa van, a mi Magyar Történelmi Társulatunkhoz hasonló Dán Történelmi Társulat azonban fontosnak tartja a dán nyelvű történelmi szaklap fenntartását. „Jöllehet a legújabb szakirodalom és történelemtudományi irányzatok szemléje mint funkció az utóbbi időkben egyre inkább elektronikus platformokon valósul meg, a történelemtudományi folyóiratok továbbra is nem egy szempontból lényegi szerepet töltenek be. Az akadémiai periodikák, konkrétan a történelemtudományi folyóiratok

feladata nem korlátozódik a tudásanyag bemutatására, hanem annak megőrzésére is kiterjed. A papíron egyszer megörökített tudás csak nagyon ritkán vész el, bár gyakran feledésbe merül. A nyomtatott termék előállítására véges folyamat, ennél fogva pedig bizonyos nemesség lengi körül, amely kötelez. A fluid és tranziens elektronikus médiummal szemben a nyomtatott kiadványnak súlya van, szilárdan illeszkedik a felelősség és számon kérhetőség egy bizonyos láncolatába. Természetesen mindannyiunknak ki kell használnunk az új technológiák nyújtotta előnyöket. Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől, hogy a nyomtatott könyv több mint öt évszázada a tudás és az információ letéteményese. Ezt a technológiát alkalmazza a *Historisk Tidsskrift* is 1840 óta, mikor első számunk megjelent. Egyetlen elektronikus adathordozó-típusról sem bizonyosodott még be, hogy 5–10 évnél hosszabb élettartamra számíthatna. Ez persze változhat a jövőben, de egyelőre Robert Darntonnal kell egyetértenünk, amikor azt mondja, hogy a nyomtatott könyv napja még korántsem áldozott le.”

A bukaresti Nicolae Iorga Történelmi Intézet által kiadott *Revista istorică* szerkesztői, Șerban Papacostea és Ovidiu Cristea ugyanazt gondolják, mint dán kollégáik: „az online jelenléthez pénzeszközök szükségesek, s ha ezek folyósítása leáll, vagy nagy adatbázisok megszűnnek, akkor eltűnik a hozzáférés ezekhez a folyóiratokhoz, eltérően a hagyományosan közzétett periodikák esetétől, amelyeket (remélhetően) továbbra is őriznek majd a nagyobb (nemzeti, egyetemi vagy akadémiai) könyvtárak.”

Arra a körkérdésünkre, hogy „*a történelmi tárgyú tanulmányokat hasonlóan lehet és kell-e kezelni, illetve hasonló mércével lehet-e mérni, mint a természettudományos cikkeket?*”, a cseh és a dán szerkesztők egyértelmű választ adnak. Az 1895-ben, a „cseh nemzet és Közép-Európa 20. századi drámai változásait” megelőlegezve alapított *Český Časopis Historický* főszerkesztője, Jaroslav Pánek a kérdésre teljesen világos és tömör választ adott, cseh nyelven: „Ne.” A dánok véleménye szerint „A történelem mint tudományos diszciplína számtalan módszerrel és elméleti megközelítéssel él; ezek között akad olyan is, amely sok rokonságot mutat a természettudományokban használatos eszközökkel. Azonban az égvilágon semmi értelme nem lenne bármely szabványt kötelezően közösnek (*Einheitswissenschaft*), tehát a többi megközelítésnél feljebbvalónak kikiáltani. Ezen felül tény az is, hogy a történelemtudományi vizsgálódások sok okból kifolyólag meglehetősen ’késleltetett hatásúak’. Az összehasonlítás orvosi vagy műszaki tárgyú cikkekkel már csak ezért is problematikus lenne.”

Az eredetileg Nicolae Iorga által, 1915-ben alapított román tudományos szaklap szerkesztői a leghatározottabban óvnak a természettudományos összefüggéstől. Az utóbbiakhoz képest, azoktól eltérően „a történelmi cikkek esetében a levéltárakból gyűjtött adatok és a személyes értékelések jövőbeni nemzedékeken át hasznosak maradnak, amiként a száz évvel ezelőtt közzétett tanulmányokat most is tárgyalják és hasznosítják a mai cikkekben. Kevesebb kutató foglalkozik pontosan azonos problémákkal, és a kutatás általában helyi érdekű témák körül

forog (az Egyesült Államokban működő történészek például kevésbé valószínűen érdeklődnek a középkori kelet-európai életet tárgyaló cikkek iránt). Ráadásul fontos számban vannak még olyan folyóiratok, amelyeket nemzeti nyelveken publikálnak, akadályozva más történészek hozzáférését a tartalmukhoz. Ezért a természettudományos folyóiratok kritériumainak alkalmazása hatásfokuk (*impact*) mérésére (mint például a citációk gyakoriságának vizsgálata a legutóbbi években) nem fejezi ki a történelmi periodikák igazi értékét a maguk területén.”

E tekintetben szkeptikusak a német *Historische Zeitschrift* szerkesztői, Andreas Fahrmeir és Hartmut Leppin is, akiknek lapját eredetileg 1859-ben alapították, de a folyóirat előfutáraként a nagy Leopold von Ranke 1832-ben elindított *Historisch-politische Zeitschrift*-jét tartják számon. A HZ mai gazdái ugyanerre a kérdésünkre azt válaszolják, hogy „elvben semmi akadálya nincs annak, hogy a történelemtudományi cikkeket a reáltudományokban bevett módszerekkel értékeljük,” azonban „az ilyesféle adatoknak jóval kisebb lenne az üzenetértéke a mi területünkön – nem utolsósorban azért, mert az idézettség nálunk nem jelent automatikusan szakmai elfogadottságot. A számszerűsített információ mögöttes tartalmának elemzése nélkül ugyanis nem lehetne egykönnyen eldönteni, hogy egy adott tanulmány idézettsége annak jelentőségét bizonyítja-e, vagy inkább azt, hogy az abban megfogalmazott tézisek milyen gyakran válnak bírálókat tárgyává. Ugyanilyen alapon lehetséges, hogy a letöltések száma mindössze azt jelzi, milyen gyakran használnak egy adott cikket egy egyetemi kurzuson (ami persze összefüggésben állhat a cikk színvonalával), de azt is mutathatja, hogy az egyes intézmények milyen megoldást részesítenek előnyben a kötelező olvasmányok elérhetőségének biztosítására. Ha például a tárgyat felvevő minden diáknak kötelezően le kell töltenie egy anyagot a kiadó honlapjáról, az ebből fakadó statisztikai adatok nagyon más képet fognak mutatni azokkal az egyetemekkel szemben, ahol ugyanazt a cikket szkennelve vagy egyedi digitális példányban töltik fel egy belső használatú szerverre. Ebből is látszik, hogy egy alapvetően hasonló eljárás mennyire más számadatokat tud produkálni.” A nagy múltú, központi német szaklap szerkesztői azzal a ténnyel is kénytelenek szembenézni, hogy „A közlésre beadott cikkek száma növekszik, és egyre több tanulmányt teszünk közvé amerikai, angol, skandináv, kelet-ázsiai és orosz szerzők tollából. Ez a tendencia világosan követi a történettudományi kutatás erősödő nemzetközi jellegét, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy az nem csak angol nyelven képes komoly eredményeket produkálni. Ezt bizonyítja az is, hogy az elmúlt években megnőtt a lap iránti érdeklődés, és gyarapodott előfizetői táborunk Kínában is.”

A nemzetköziesedés tapasztalatairól számolnak be az 1886-ban, Lord Acton által alapított angol történelmi folyóirat, az *English Historical Review* mai szerkesztői is. Martin Conway, Catherine Holmes és Peter Marshall az angol nyelvű világ e legrégebbi, folyamatosan működő történelmi folyóiratának képviselőjeként többek között arra a kérdésünkre válaszolnak, hogy „*Történetek-e az Ön folyóiratánál jelentős változások az elmúlt évtizedekben? Ha igen, milyen változások voltak ezek, és hogyan zajlottak le?*” Válaszuk a mi számunkra is igen tanulságos:

„Régebben a kutatás elsősorban empirikus alapon történt, erőteljesen hagyatkozott az archiválás igényére, és az ilyen jellegű tudományos tevékenységnek továbbra is helye van a szakmában. Mindazonáltal az utóbbi években jelentősen bővült a jelentésköre annak, hogy mit értünk 'eredeti kutatáson'. Ennek eredményeképp az erősen fogalmi irányultságú cikkek egyre nagyobb szerepet kapnak folyóiratunk profiljában. Továbbra is hangsúlyos téma a politikatörténet, de napjainkban ez egyre inkább kiegészül társadalom-, kultúra- és gazdaságtörténeti vizsgálódásokkal. Az EHR hagyományos erőssége a brit történelem terén végzett kutatások eredményeinek közzététele, ám ezt korántsem tekintjük kizárólagos küldetésünknek. Sőt, évtizedek óta tudatosan törekszünk arra, hogy az általunk közölt tanulmányok, mindenekelőtt pedig a recenziók földrajzi horizontját bővítsük az egyetemes világtörténeti kontextus irányában.”

A nemzetközi pályatársainktól kapott válaszok híven tükrözik mindazokat a problémákat és kihívásokat, melyekkel a *Századok* is szembenézni kényszerül, holott nem számoltunk be nekik a magunk gondjairól, a bennünket foglalkoztató kérdésekről. De határok nélkül működünk. Mi is egy kis nyelvet beszélő közösséghez szólunk, mint a csehek és a dánok, mi is tévedésnek tartjuk a természettudományos laptársainknál kialakult szokások kényszerű átvételét, mint a németek, mi is nyitni igyekszünk az elméletibb jellegű megközelítések és a nemzetköziesítés irányában, mint angol barátaink, mi is időt állóbbnak tekintjük folyóiratunk papír változatát a jelenlegi elektronikus közlési formákhoz képest (miközben mi is kiteszük eredményeinket a világhálóra), hasonlóan akár amerikai kollégáinkhoz is. Mi is nemzetünk nyelvén publikálunk, ahogyan román vagy dán vagy cseh vagy angol vagy amerikai vagy német laptársaink laptársaink. Nemzetközi áttekintésünk arról győzheti meg szerkesztőinket, szerzőinket, olvasóinkat, szponzorainkat, a példányainkat őrző könyvtárosokat, a digitalizálást végző munkatársainkat, hogy a világ élvonalától nem maradtunk el: ugyanazon kérdésekkel szembesülve nagyon hasonló indíttatású válaszokat tudunk (és akarunk is) adni. S persze vannak még pótolnivalóink is, sok a tenivalónk, terveink számosak.

A *Századok* százötven évfolyama nemzeti történelmünk egyfajta foglalatát adja, ugyanakkor nemzetközi értéket is képvisel. Nemzeti tartalmakat nemzetközi színvonalon igyekszik hordozni, a magyar történelmet kiviszi a világba és a világot egyre jobban behozza a magyar történeti gondolkodásba. Ezeknek a gondolatoknak a jegyében nyújtjuk át olvasóinknak ünnepi számunkat, melyet immár egy megújult szerkesztőgárda készített el, amely a lap tartalmi és formai megújítására, még népszerűbbé tételére is törekszik. Ünnepi konferenciával is köszöntjük százötven évünket, abban a reményben, hogy lapunk akár kétszer ennyi esztendő is megérhet majd. Úgy legyen!

Frank Tibor
főszerkesztő